

Δελτίον της Χριστιανικής Αρχαιολογικής Εταιρείας

Τόμ. 10 (1981)

Δελτίον ΧΑΕ 10 (1980-1981), Περίοδος Δ'. Στη μνήμη του Ανδρέα Γρηγ. Ξυγγόπουλου (1891-1979)

Παρατηρήσεις στην έκδοση του «Στάθη» από τη Lidia Martini

Εμμανουήλ ΚΡΙΑΡΑΣ

doi: [10.12681/dchae.898](https://doi.org/10.12681/dchae.898)

Βιβλιογραφική αναφορά:

ΚΡΙΑΡΑΣ Ε. (1981). Παρατηρήσεις στην έκδοση του «Στάθη» από τη Lidia Martini. *Δελτίον της Χριστιανικής Αρχαιολογικής Εταιρείας*, 10, 71-84. <https://doi.org/10.12681/dchae.898>

ΔΕΛΤΙΟΝ ΤΗΣ ΧΡΗΣΤΙΑΝΙΚΗΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ

Παρατηρήσεις στην έκδοση του «Στάθη» από τη
Lidia Martini

Εμμανουήλ ΚΡΙΑΡΑΣ

Δελτίον ΧΑΕ 10 (1980-1981), Περίοδος Δ'. Στη μνήμη του
Ανδρέα Γρηγ. Ευγγόπουλου (1891-1979) • Σελ. 71-84

ΑΘΗΝΑ 1981

ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ ΣΤΗΝ ΕΚΔΟΣΗ ΤΟΥ «ΣΤΑΘΗ»
ΑΠΟ ΤΗ LIDIA MARTINI¹

Α'

ΓΕΝΙΚΑ ΓΙΑ ΤΟ ΕΡΓΟ, ΤΗ ΧΡΟΝΟΛΟΓΗΣΗ
ΚΑΙ ΤΟΝ ΠΟΙΗΤΗ ΤΟΥ

Το κείμενο της κρητικής κωμωδίας «Στάθης» είχε δημοσιευτεί σε πρώτη έκδοση το 1879 από τον Κωνσταντίνο Σάθα χωρίς σχόλια, κριτικό υπόμνημα και γλωσσάριο. Πριν από λίγα χρόνια (1976) η Ιταλίδα νέα φιλόλογος Lidia Martini μας έδωσε κριτική έκδοση του κειμένου². Ορισμένοι μελετητές είχαν κατά καιρούς διατυπώσει κριτικές, γλωσσικές και άλλες παρατηρήσεις στο κείμενο της κωμωδίας. Ανώνυμος το δημοσίευσε ξανά το 1966 χρησιμοποιώντας αρκετές από τις διορθώσεις που είχαν ως τότε προταθεί. Η έκδοση της Martini έφερε στο φως το κείμενο, που μας σώζεται σε ένα χειρόγραφο, συνοδευμένο από εισαγωγή, σημειώσεις και λεξιλόγιο στη σειρά της «Βυζαντινής και Νεοελληνικής Βιβλιοθήκης», αρ. 3.

Στην εισαγωγή συζητούνται σημαντικά προβλήματα (σύνθεση της κωμωδίας, χρονολόγηση, ενδεχόμενη σχέση με το Γεώργιο Χορτάτση). Ο Σάθας χωρίς να στηρίζεται σε ισχυρά επιχειρήματα τοποθετούσε το έργο

1. Οι παρατηρήσεις στο κείμενο του «Στάθη» που δημοσιεύονται τώρα γράφτηκαν σχεδόν αμέσως μετά τη δημοσίευση του κειμένου από τη Lidia Martini. Για όσα παρατηρήθηκαν σε βιβλιοκρισίες για την έκδοση αργότερα ίσως γίνει λόγος σε μελλοντικό δημοσίευσμά-μου. Παρατηρήσεις στο κείμενο του «Στάθη» παλαιότερα εδημοσίευσσα (Επετ. Εταιρ. Βυζ. Σπουδών 9, 1932, 366 - 376, Byzantinisch-neugriechische Jahrbücher 12, 1936, 50 - 57) και προσεχώς δημοσιεύω άλλες στην Επετηρίδα Φιλοσοφικής Σχολής Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης.

2. Από τα τέσσερα κείμενα που δημοσίευσε ο Σάθας μένει, και μετά το δημοσίευμα της Martini, ένα ακόμη έργο χωρίς νεώτερη κριτική έκδοση: η τραγωδία «Ζήνων». Τα άλλα δύο εκδόθηκαν ήδη: η τραγωδία «Ερωφίλη» από το Στέφανο Ξανθουδίδη το 1928: Texte und Forschungen zur byzantinisch-neugriechischen Philologie, αρ. 9, ο «Γύπαρης» (η σημερινή «Πανώρια») εκδόθηκε κριτικά από μένα μια πρώτη φορά το 1940 (Ο Γύπαρης, πηγαί-κειμενον [Texte und Forschungen zur byzantinisch-neugriechischen Philologie, 39] και για δεύτερη φορά το 1975 με τον τίτλο: Γεωργίου Χορτάτση Πανώρια, κριτική έκδοση με εισαγωγή, σχόλια και λεξιλόγιο Εμμ. Κριαρά [Βυζαντινή και νεοελληνική Βιβλιοθήκη, 2]. Η έκδοση του «Γύπαρη» είχε γίνει με βάση τα δύο τότε γνωστά χειρόγραφα και της «Πανώριας» με βάση τα τρία που ξέρομε σήμερα από το έργο.

στα χρόνια του τουρκοβενετικού πολέμου (1645 - 1669). Ο Μ. Ι. Μανούσας, λογικότερα, το τοποθετεί πριν από τον πόλεμο, ενώ ο J. Nourney, εντελώς αστήρικτα, χρονολογεί το έργο στις αρχές του δέκατου όγδοου αιώνα. Ο Σπ. Ευαγγελάτος ξεκινώντας από την άποψη του Μανούσας υποστηρίζει ότι το έργο γράφτηκε ανάμεσα στα χρόνια 1585-1592³. Ο *terminus post quem* είναι βέβαια σωστός, όχι όμως και ο *terminus ante quem*. Οι απόψεις του Ευαγγελάτου συζητούνται από τη Martini (σελ. 27 κε.), που καταλήγει στην άποψη ότι ο «Στάθης» γράφτηκε λίγο μετά το 1604.

Ως προς το συγγραφέα του έργου η εκδότρια πάει να υποστηρίξει ότι και το έργο αυτό προέρχεται από το Γεώργιο Χορτάτση. Την υπόθεση τη θεωρώ πολύ τολμηρή. Για τη μόρφωση του συγγραφέα δεν μπορούμε τίποτα να πούμε, μια και δεν ξέρομε ακόμη το πρότυπο του έργου. Ότι η παιδεία-του δεν ήταν ελληνοκλασική το μαρτυρούν ορισμένες λέξεις (καταγράφονται μερικές από την εκδότρια, σελ. 31⁴, που τις προβάλλει ο ποιητής στην ιταλική-τους μορφή. Για να υποστηρίξει την απόδοση του έργου στο Χορτάτση ξεκινά η Martini από τη γνώμη-της ότι τα χαρακτηριστικά της γλώσσας του «Στάθης» είναι «σχεδόν τα ίδια» με εκείνα των έργων του Χορτάτση (καθώς τα παρουσιάζει ο Α. Πολίτης στην έκδοση του Κατζούρμπου, σελ. λ' - λζ'). Στηρίζεται η εκδότρια και στο ότι «υπάρχουν πολλές ομοιότητες στη σύνθεση και το ύφος· ακόμα σε ορισμένες αναλογίες εκφράσεων ανάμεσα στο «Στάθης» και στα έργα του Χορτάτση (το θέμα θα με απασχολήσει πιο κάτω). Τη στηρίζουν, νομίζει η Martini, και η καλή πλοκή του δράματος, η ζωηρότητα των χαρακτήρων, . . . η ποιότητα των στίχων». Άτοπα υποστηρίζει ότι «θα ήταν παράξενο» να είχαμε στην Κρήτη και άλλον ποιητή αξιόλογο και να μην ξέραμε το όνομά -του! «Για όλους αυτούς τους λόγους, καταλήγει η εκδότρια (σελ. 33), πρέπει να παραδεχτούμε πως με τις σ η με ρ ι ν έ σ - μ α ς γ ν ώ σ ε ι ς (υπογραμμίζω εγώ) ο μόνος που είναι πιθανό να είχε γράψει το «Στάθης» είναι ο Γεώργιος Χορτάτσης»!

Ομολογώ ότι τα επιχειρήματα αυτά όχι μόνο δε με πείθουν, αλλά και με ξενίζουν. Γιατί ούτε από τα τάχα ή τυχόν όμοια χαρακτηριστικά δύο συγγραφέων, ούτε από τις ομοιότητες στη σύνθεση και στο ύφος, ούτε από τη ζωηρότητα των χαρακτήρων και την ποιότητα των στίχων μπορούμε να οδηγηθούμε στην ταύτιση δύο ποιητών. (Κάπως ανάλογη «μέθοδος» ακολουθήθηκε προκειμένου για ενδεχόμενη ταυτότητα Βιτσέντζου Κορνάρου και ποιητή της «Θυσίας του Αβραάμ»). Είναι αληθινά περίεργο να υποστηρίζονται τέτοιες απόψεις και με τέτοια επιχειρήματα προκειμένου για έργα

3. Για τις βιβλιογραφικές μνείες παραπέμπω στην Εισαγωγή της Martini, σελ. 23 κε.

4. Βλ. και το δικό-μου δημοσίευμα: *Noms propres de provenance italienne dans le «théâtre crétois»*.—*Degré d'érudition des auteurs, Revue des études sud-est européennes* 7 (1969), 131 - 141.

μιας εποχής που συνήθεια των συγγραφέων-της ήταν η μίμηση και στα βασικά και στα επουσιώδη της συγκρότησης ενός λογοτεχνικού έργου. Αλήθεια, τι θα λέγαμε αν αύριο αποκαλύπταμε ότι όλες αυτές τις αρετές ή αυτά τα χαρακτηριστικά του συγγραφέα του «Στάθη» τα έχει και συγκεκριμένο κείμενο που του χρησίμευσε ως πρότυπο;

Αλλά η εκδότρια θέλησε να μελετήσει αναλυτικότερα τη σχέση του «Στάθη» με τα έργα του Χορτάτση. Ας δούμε τις διαπιστώσεις-της, τις σκέψεις-της και τα συμπεράσματά-της. Η ίδια η εκδότρια, που παραθέτει ορισμένες αντιστοιχίες (μα τέτοιες υπάρχουν όμοιες σε πάμπολλα κρητικά και μη έργα), δέχεται ότι είναι δύσκολο να στηριχτεί κανείς μόνο σε αντιστοιχίες, οι οποίες δεν αποτελούν αποδεικτικά στοιχεία που μπορούν να λύσουν τελεσίδικα το πρόβλημα της πατρότητας του «Στάθη». Η μόνη ως την ώρα χρήσιμη διαπίστωση της εκδότριας είναι ότι δέχεται την άποψη του Λ. Πολίτη ότι η γενική εντύπωση (ενν. από τη σύγκριση «Στάθη» και «Κατζούρμπου») είναι πως... ο ποιητής του «Στάθη» γνώρισε ασφαλώς τον «Κατζούρμπο», χωρίς όμως και να του σταθεί πρότυπο στη συγγραφή-του.

Η εκδότρια καταγράφει περαιτέρω αντιστοιχίες: 1) «Κατζούρμπου»-«Στάθη»· 2) «Ερωφίλης»-«Στάθη»· 3) «Πανώριας»-«Στάθη». Σπεύδει όμως «εκ προοιμίου» να ομολογήσει ότι «μερικές από τις αντιστοιχίες αυτές μπορεί και να είναι τυχαίες (καμιά φορά μάλιστα, προσθέτει, πρόκειται για ημιστίχια ή εκφράσεις που για διάφορους λόγους χρησιμοποιούνται συχνά στις κωμωδίες)». Η εκδότρια καταγράφει εννέα αντιστοιχίες «Κατζούρμπου»-«Στάθη», εννέα «Ερωφίλης» - «Στάθη» και επτά «Πανώριας» - «Στάθη». Περιορίζομαι να πω ότι στις δεκαέξι από τις είκοσι πέντε αυτές αντιστοιχίες βρίσκω να διατυπώνονται κοινοί τόποι, που δε μας διδάσκουν τίποτε. Αλλά και αν σε δύο ποιητές βρούμε τους ίδιους (ακόμη και απολύτως τους ίδιους) στίχους, μπορούμε γι' αυτό να συμπεράνομε ότι ταυτίζονται οι δύο ποιητές;

Αν τώρα, κατά την έρευνα του Πολίτη (Κατζούρμπος, σελ. ξστ'), «ο Φορτουνάτος [που ξέρομε το συγγραφέα-του] φαίνεται πολύ περισσότερο επηρεασμένος και πιο άμεσα εξαρτημένος από τον «Κατζούρμπο», τι στήριγμα μπορεί να δώσει στην υπόθεση της Martini για την ταύτιση του Χορτάτση με τον ποιητή του «Στάθη» η πολύ μικρότερη επίδραση του «Κατζούρμπου» στο «Στάθη»; Έπειτα, ένας ποιητής της σημασίας του Χορτάτση θα καταδεχόταν κατά τόσο δουλικό — αντιγραφικό — τρόπο να μιμηθεί τον εαυτό-του, όπως έκαμε ο ποιητής του «Στάθη» σχετικά με τον πρόλογο του έργου-του; Ένας ποιητής θα μπορούσε βέβαια αγαπητός-του σκέψεις ή εκφράσεις να επαναλάβει σε ένα δεύτερο έργο-του, όχι όμως σειρά πολλών στίχων ενός έργου να τους βάλει πρόλογο σε άλλο-του δημιούργημα. Δε θα έκρινε σωστό ξανά να αυτενεργήσει;

Αν έπρεπε να διατυπώσω μια παρατήρηση σχετική με την οικονομία της Εισαγωγής, θα έλεγα ότι το κεφάλαιο «Σύνθεση της κωμωδίας. Τα χάσματα» θα ήταν καλύτερα στη θέση-του μετά την ανάλυση του έργου.

B'

ΤΟ ΚΕΙΜΕΝΟ ΚΑΙ Η ΓΛΩΣΣΑ ΤΟΥ

α' Γενικές Παρατηρήσεις

Συγκρίνοντας κανείς το κείμενο όπως μας δίνεται στην έκδοση Martini με το κείμενο στην έκδοση Σάθα διαπιστώνει εύκολα τις πολλαπλές διαφορές. Πρώτα πρώτα στην πρόσφατη έκδοση ακολουθείται σωστότερη ορθογράφηση του κειμένου. Ο Σάθας παρουσιάζοντας την έκδοσή-του το 1879, όταν ακόμα οι νεοελληνικές σπουδές βρίσκονταν στα σπάργανα, δεν μπορούσε να αναγνωρίζει πάντα τη φυσιγνωμία ιδιωματικών λέξεων, αλλά και αν ακόμη αναγνώριζε τις λέξεις, δεν τις ορθογραφούσε σωστά, ούτε με συνακόλουθο τρόπο. Βασικά με βρίσκει σύμφωνο η ορθογράφηση του κειμένου από την εκδότρια. Ευτυχώς δεν ακολουθεί την τακτική ορισμένων αλλοδαπών εκδοτών νεοελληνικών κειμένων που δεν εφαρμόζουν στις εκδόσεις-τους την καθιερωμένη, λίγο-πολύ, νεοελληνική ορθογραφία-μας, την ορθογραφία της δημοτικής. Διαφωνώ όμως σε τούτο: εκδίδοντας κανείς νεοελληνικά κείμενα, που, όπως είναι φυσικό, περιέχουν και λέξεις που δεν απαντούν στη σύγχρονη γλώσσα, δεν πρέπει, κατά τη γνώμη-μου, να ακολουθεί τους απλουστευτικούς ορθογραφικούς κανόνες που έχουν την εφαρμογή-τους στη σύγχρονη γλώσσα, εκτός βέβαια από τους κανόνες τονισμού, που, καθώς αναφέρονται σε κάτι εντελώς εξωτερικό της φυσιγνωμίας της λέξης, δεν παρουσιάζουν ιδιαίτερη σημασία. Προκειμένου λ.χ. για λέξεις με ξενική προέλευση, που στην ξένη γλώσσα γράφονται με διπλό σύμφωνο, δεν πρέπει ακολουθώντας τη σύγχρονη απλουστευτική γραφή να γράφομε τις λέξεις αυτές με μονό σύμφωνο στις περιπτώσεις που οι ξένες αυτές λέξεις δεν απαντούν σήμερα στην κοινή γλώσσα. Κάτι ανάλογο, νομίζω, πρέπει να ισχύει και όταν βρισκόμαστε μπροστά σε καθαρά ιδιωματικές λέξεις που η ετυμολογία-τους υπαγορεύει μια λιγότερο απλή ορθογράφηση. Καθώς οι εκδόσεις των παλαιότερων κειμένων απευθύνονται κυρίως σε ερευνητές, η ετυμολογικότερη ορθογράφηση τέτοιων λέξεων θα μπορούσε να βοηθήσει τον ερευνητή να κατατοπισθεί ευκολότερα πάνω στα πράγματα. Σύμφωνα με όσα είπα, εμείς σήμερα γράφομε *πίατο* με ένα *τ*, μολονότι η λέξη στα ιταλικά, απ' όπου προέρχεται, εμφανίζεται με δύο *τ*. Έτσι θά γράψομε τη λέξη αυτή και όποια ανάλογη, αν απαντήσει σε παλαιότερο κείμενο. Όμως καμιά ανάγκη δε μας αναγκάζει να γράψομε «*αβάς, αβοκάτος, τακάρω,*

αβερτίρω, απορτάρω, αφρόντες, καπότο, κοντράτο, κορσαλέτο, μπατέρνω, μπεσάς, μιζάρως, νεσεσάριο, ντοτόρες, οκιάλια, κλπ.», απλοποιώντας τα σύμφωνα, εκτός αν οι λέξεις αυτές ή οι τύποι αυτοί προέρχονται από τα βενετσιάνικα, όπου και γράφονται με μονό σύμφωνο. Όλες οι καταγραμμένες λέξεις που προέρχονται από την κοινή ιταλική γράφονται στην έκδοση Martini με μονό σύμφωνο.

Είναι βέβαιο ακόμη ότι η εκδότρια του «Στάθη» διαβάζει το χειρόγραφο του έργου προσεκτικότερα και με μεγαλύτερη κατανόηση από το Σάθα. Γι' αυτό και το αποδίδει πιστότερα στο χώρο του κειμένου (ή στο κριτικό υπόμνημα) στις περιπτώσεις που επιβάλλεται να το κάμει. Έτσι, εκδίδει σωστότερα *δοξεύω, ορανούς, ειπεί, εκατάστεσε, (του) γέρο, η γιαγκάλη, κερά, τω, τονώ, τίποτας, εδά, κλπ.*

Κοντά στα άλλα προβλήματα που παρουσιάζονται στον εκδότη κειμένων της εποχής όπου ανάγεται ο «Στάθης» είναι και τούτο (μικρής βέβαια σημασίας): συχνά ένα κείμενο, παρόλο που μπορεί κατά βάση να είναι γραμμένο στη γνήσια λαϊκή γλώσσα, χρησιμοποιεί τύπους αρχαιϊτικότερους με το τελικό -ν (*την* αντί *τη, δεν* [μπορώ] αντί *δε* [μπορώ], κλπ.). Τι οφείλει να κάμει ο εκδότης σ' αυτή την περίπτωση; Θα σεβαστεί τα τελικά αυτά -ν, μια και δεν αντιστρατεύονται κατ' αρχήν τους γλωσσικούς κανόνες της ελληνικής; Αυτή θα ήταν η συντηρητικότερη λύση. Η άλλη θα ήταν να θεωρήσει την προσθήκη των τελικών αυτών -ν ως αρχαιϊσμούς, αθέλητους θα έλεγα, του αντιγραφέα — σχεδόν ορθογραφική - του συνήθεια — και να δεχτεί στην έκδοσή-του το γνησιότερα λαϊκό τύπο. Θεμιτή είναι, νομίζω, και η μία και η άλλη τακτική. Παρότρυνση προς τη μία ή την άλλη κατεύθυνση θα δώσει ο γενικότερος χαρακτήρας της γλώσσας του κειμένου. Προκειμένου για κείμενο γραμμένο βασικά στη γνήσια λαϊκή γλώσσα μπορούμε, νομίζω, να αγνοούμε τα τελικά αυτά -ν. Είναι η περίπτωση του «Στάθη». Είναι όμως απαραίτητο η ίδια τακτική να ακολουθείται σε όλη την έκταση του κειμένου που εκδίδομε. Η εκδότρια μάλλον την αντίθετη τακτική ακολούθησε. Πρόσθεσε μάλιστα πολλές φορές (βλ. λ.χ. τις περιπτώσεις των χωρίων Γ' 325, 327, 373, 340, 352, 363, 371, κλπ.) το τελικό -ν για να αποφευχθεί η χασμωδία, μολοντί η χασμωδία δεν πείραζε, θα λέγαμε, το συγγραφέα του έργου.

Συχνά η εκδότρια κρίνει με νηφαλιότητα διορθώσεις στο κείμενο παλαιότερων μελετητών. Έτσι σε αρκετά σημεία μας δίνει κείμενο καλύτερα αποκαταστημένο. Είναι λ.χ. η περίπτωση του Α' 292: *τσ' Ατσόνους*, όπως σωστά διορθώνει η εκδότρια το *τζανόνους* του χφ. Νοείται εδώ κατά την εκδότρια ο Azzone, ένας, καθώς μας λέει η ίδια, από τους διασημότερους νομοδιδασκάλους του δωδέκατου-δέκατου τρίτου αιώνα. Βοηθείται επίσης η Ιταλίδα εκδότρια από κείμενα ιταλικά της εποχής του «Στάθη», ή μάλλον λίγο πα-

λιότερα, για να σχολιάσει με επιτυχία ορισμένα χωρία του έργου. Σημαντική ακόμη είναι η συμβολή-της όταν αποκαθιστά τα ιταλόγλωσσα στοιχεία που απαντούν σε ορισμένα τμήματα της κωμωδίας. Σωστά επίσης η εκδότρια αποκαθιστά κοινότερους τύπους αντί ιδιωματικών (πέρα από την Κρήτη) που καμιά φορά απαντούν στο κείμενο, όπως το *απάνου* του στίχου Α' 219. Επιτυχημένη επίσης είναι η διόρθωση του *κεδέ* του *χφ* (στίχ. Α' 172) σε *κ'εδά*, ενώ ο Σάθας είχε εκδώσει *και δε*. Υπάρχουν και άλλες όμοιες περιπτώσεις.

Έχει από παλιότερα διαπιστωθεί ότι τριάντα τέσσερις στίχοι από τους τριάντα οκτώ του Προλόγου του «Στάθη» ταυτίζονται (με ελάχιστες μικροδιαφορές) με τους τριάντα τέσσερις από τους εξήντα πρώτους της Ε' πράξης της «Πανώριας». Μια λεπτομερειακή μάλιστα συγκριτική μελέτη των στίχων αυτών του Προλόγου με τους στίχους της Ε' πράξης της «Πανώριας» (ως προς τη μορφή που απαντούν στα τρία χειρόγραφα του κειμένου) πείθει ότι το κείμενο του «Στάθη» ως προς το κοινό με την «Πανώρια» κομμάτι βρίσκεται κοντά στην παράδοση του κειμένου της «Πανώριας» που μας διασώζει ο Νανιανός κώδικας. Υπογραμμίζεται μάλιστα το γεγονός ότι και στο κομμάτι του «Στάθη» (στ. 22) και στο *χφ Ν* της «Πανώριας» (στ. Πανώρ. Ε' 44) υπάρχει εντελώς ιδιάζουσα λέξη που δεν τη βρίσκουμε σε άλλα κείμενα. Εννοώ τη λέξη *πληγωμές* (τα άλλα *χφφ* της «Πανώριας» έχουν *πληγωμούς*). Είναι ακόμη ενδιαφέρον ότι τα δύο έργα για τα οποία πρόκειται, το «Στάθη» και την «Πανώρια», καθώς και το τρίτο (το «Ζήνωνα»), τα αντίγραψε το ίδιο χέρι. Ο κοινός λοιπόν αυτός γραφέας «Πανώριας» και «Στάθη» είχε μπροστά-του κείμενο του «Στάθη» που ως προς τον πρόλογό-του ακολουθούσε την παράδοση Ν της «Πανώριας».

Στο χώρο των γενικότερων παρατηρήσεων θα μπορούσε να διαπιστωθεί ότι η εκδότρια έχει την τάση να μη δέχεται ότι στο κείμενο θα μπορούσαν παράλληλα να υπάρξουν της ίδιας λέξης τύποι ιδιωματικότεροι και τύποι κοινότεροι. Δε θα μπορούσε βέβαια κανείς να αποκλείσει ότι τέτοιους κοινότερους τύπους κατά παραδρομή ή και με πρόθεση τις εισάγουν στο κείμενο οι αντιγραφείς. Όμως για λόγους αρχής δε θα έπρεπε να αρνηθεί κανείς στο συγγραφέα το δικαίωμα να χρησιμοποιήσει τη μια φορά έναν ιδιωματικό και την άλλη ένα κοινότερο τύπο.

β' Παρατηρήσεις στο κείμενο

Πρόλ. 15. Σχετικά με την αιτιατική *κανεί*, που ο Ξανθουδίδης έκρινε απαραίτητο να απομακρυνθεί από το κείμενο, παρατηρώ ότι όχι μόνο είναι πιθανή, όπως λέει η εκδότρια (σελ. 155), αλλά και απαντά αρκετές φορές σε κείμενα της εποχής. Απαντά όχι μόνο στη διάλεκτο της Ικαρίας και στην

«Ευγένεα», στ. 612 και 690, αλλά και στα ακόλουθα κείμενα: Χρονικόν Μορέως (Schmitt) Η 2154, Χρονικόν Μορέως (Καλον.) 8756, Χρονικό Τόκκων (Schirò) 499, Δεφαράνα, Λόγοι διδακτ. 150 και Ιστορ. Σωσ. (Legr.) 98.

Α' 7. Εδώ ο Ξανθουδίδης είχε διορθώσει σε *απής η αυγή το απήτις* του χφ. Νομίζω ότι η διόρθωση είναι δικαιολογημένη, γιατί η απουσία του υποκειμένου *η αυγή* θα ήταν αλλιώς αισθητή.

Α' 11 - 12. *Τέτοιας λογής τω λογισμώ κύματα θυμωμένα
στη θάλασσα του πόθου-μον με πολεμού κ' εμένα.*

Ο Σάθας είχε εκδώσει το *λογισμό* και ο Ξανθουδίδης είχε διαβάσει το *λογισμώ*. Την άποψη του Ξανθουδίδα δέχτηκε η εκδότρια. Νομίζω όμως ότι είναι προτιμότερο να διαβάσουμε στο *λογισμό*, αφού άλλωστε και υπάρχει σίγμα στο τέλος της προηγούμενης λέξης. Δεν κάνει λόγο, νομίζω, ο ποιητής για «κύματα των λογισμών, για κυματώδεις λογισμούς», αλλά θέλει να πει ότι «στη θάλασσα του πόθου-του (=καθώς βρίσκεται σε άμετρο πόθο) μέσα στο λογισμό-του τον πολεμούν «κύματα θυμωμένα». Και έτσι συνεχίζεται η εικόνα της θάλασσας και των κυμάτων.

Α' 49. Αν σωστά διαβάσαμε το χφ, θα δεχτούμε ότι πρέπει να εκδώσουμε: *άμες-την* αντί *άμε-την*, όπως εκδίδεται.

Α' 73. Η εκδότρια διορθώνει το *μόνο* των χφφ σε *μόνον* ασφαλώς για να αποφύγει τη χασμωδία με το επόμενο *εμάς*. Όμως οι συγγραφείς της εποχής δε φοβούνται τη χασμωδία.

Α' 75. Και εδώ πρέπει να σεβαστούμε τη γραφή του χφ *κόσμο*, αφού, όπως είπαμε (παρατήρηση στο Α' 73) τη χασμωδία την ανέχεται ο ποιητής.

Α' 88. Πιθανώς πρέπει να εκδώσουμε κατά το χφ *άροκτο* αγνοώντας τη διόρθωση του Ξανθουδίδα *όστρο* (B - NJ 2, 1921, 72). Η λέξη σε αρσενικό γένους απαντά και στο Διγενή, Gr. IV 107, 121 και στον Κορωναίο, Μπούας 135. Για την αλλαγή του γένους βλ. Hatzidakis, Einleitung 24 και MNE Α' 66.

Α' 104. Το *σα με* (=όπως και εγώ) είναι γλωσσικώς πολύ ανώμαλο. Το χφ παρέχει *σεμε*. Νομίζω ότι πρέπει να εκδώσουμε *ως εμέ*.

Β' 2. *Καθώς στα περιγιάλια της πρώτας γροικά κι' αρχίζει
και ταραχής η θάλασσα μαντάτο μουρμουρίζει.*

Το χφ παρέχει: *και ταραχή η θάλασσα μαντάτο μουρμουρίζει*. Ο Ξανθουδίδης είχε προτείνει να διορθώσουμε: *και ταραχής* (γενική) *η θάλασσα μαντάτο μουρμουρίζει* και την πρόταση τη δέχτηκε η εκδότρια. Παλαιότερα είχα προτείνει να διορθώσουμε: *η ταραχή και η θάλασσα*. Νομίζω τώρα ότι μπορούμε να αφήσουμε το χωρίο καθώς παρέχεται από το χφ και να καταλάβουμε ότι «η θάλασσα μουρμουρίζει ταραχή ως μαντάτο» ή «μουρμουρίζει μαντάτο, που είναι ταραχή» δηλαδή να εκλάβουμε ή το «μαντάτο» ή το «ταραχή» ως κατηγορούμενο. Πιθανότερο μου φαίνεται το δεύτερο: ότι δηλαδή κατηγορούμενο είναι το *ταραχή*.

B' 70. Τοννού τα σάλια αληθινά στο Κάστρο μη μας βάλει.

Η εκδότρια εξέδωσε κατά το χφ και δε δέχτηκε τη διόρθωσή-μου βγάλει αντί βάλει. Πείστηκε από την παρατήρηση του Γ. Κουρμούλη ότι απαντούν «παρόμοιες» εκφράσεις: «πρόσεξε να μη σε βάλει στη μπούκα-τζη, θα μασε βάλει στο χωριό». Αμέσως παρατηρώ ότι η έκφραση *μη μασε βάλει στη μπούκα-τζη* δεν έχει καμιά σχέση ούτε με την έκφραση του «Στάθη», ούτε με τη δεύτερη, που αναφέρει ο Κουρμούλης *«μη μασε βάλει στο χωριό»*. Στην πρώτη έκφραση το *βάνω* συνδέεται άμεσα με το *μπούκα*, ενώ στη δεύτερη η έκφραση είναι *«μασε βάνει στο χωριό* (=μας διαβάλλει στο χωριό). Εγώ υποστηρίζω τη διόρθωση *βγάλει* και συνδέω το ρήμα με το *κιανείς* του στίχου 69 ως υποκείμενο και με την αιτιατική *τα σάλια*. Το *αληθινά* είναι επίρρημα και σημαίνει «πράγματι». Υπόκειται δηλ. εδώ η έκφραση: *«βγάνω κάτι στη χώρα»* = διαδίδω κάτι στη χώρα.

B' 83. Η εκδότρια διόρθωσε το *δουμάκι* του χφ εκδίδοντας το γνωστό *δαμάκι*. Όμως τύπος *δουμάκι* απαντά και σε άλλα κείμενα· βλ. Κριαρά, Λεξικό της μεσαιωνικής ελλην. δημόδους γραμματείας, λ. *δαμάκι(ν)*.

B' 163. Εδώ απαντά το ρήμα *μυτριγιάζω*, που είναι τύπος του ρήματος *μετριάζω* με επίταση της συνίζησης. Η εκδότρια το ετυμολογεί και το ορθογραφεί εσφαλμένα. Δεν παράγεται από το ουσιαστικό *μητριιά*, όπως νομίζει (Λεξιλόγιο, λ. *μητριγιάζω*), ούτε σημαίνει, όπως στον ίδιο τόπο σημειώνει, «φέρνομαι σκληρά σε κάποιον». Το *χωριό* του Στάθη είναι το ακόλουθο:

δεν είπα τίποτας κακό, αμέ μιτριγιάσά-σου,
γιατί τα μασκαρέματα ρέγεται η αφεντιά-σου.

Είναι προφανής η σημασία του ρήματος από τα συμφραζόμενα. Το ουσιαστικό *μασκαρέματα* του στίχου 164 βρίσκεται στην ίδια νοηματική ατμόσφαιρα. Σημαίνει δηλαδή το *μυτριγιάζω* «αστειεύομαι». Την ίδια σημασία «αστειεύομαι, κοροϊδεύω» έχει το ρήμα *μετριάζω* ήδη στους αρχαίους (Αριστοφ., Σφήκες 64), αλλά και στους μετακλασικούς συγγραφείς. Η παραπάνω σημασία του *μετριάζω* είναι συχνή και στα μεσαιωνικά κείμενα, αρχαϊστικά και δημώδη. Παραπέμπω σε ορισμένα απ' αυτά:

ώς εκεί παίζει μετ' εσέν, ως εκεί μετριάζει
(Γλυκάς Α', έκδ. Ευστρατ. 242)
και απότι ανεπαύθημεν, έδοξέν-μας μετριάζειν
(Διγ., Esc. 1719).

Δεν είναι άγνωστο και το μέσο *μετριάζομαι* και σε άλλα κείμενα και στη «Διήγησιν παιδιόφραστον» (Wagner, Carmina, 115):

και μετά τούτο όρισεν ίνα μετριασθώσιν,
να συντυχαίνει μόνον είς, ν' απιλογείται άλλος,

καθώς και στο «Λίβιστρο» (Lambert, Esc. 3258 - 9):

διά να μετριάζομεστέν οι δύο-μας ως νέοι
και να παιγνιδοπαίζωμεν οι δύο μοναχοί-μας.

Σημειώνω ότι συχνό είναι σε κείμενα της ίδιας εποχής και το ουσιαστικό *μετρίασμα* με ανάλογη σημασία. Τύπος *μετρίασμα* απαντά στο Girolamo Germano και στο Somavera (όπως και άλλα παράγωγα του ρήματος). Τους τύπους *μετριάζω* και *μιτριάζω* τους βρίσκομε και σήμερα στη Χίο⁵, ενώ στην Κύπρο⁶ ακούονται τα *μετρίασμα* και *μιτρίος* (έκαμέ-το από *μιτρίος*). Τέλος προσθέτω ότι ο Ν. Ανδριώτης⁷ εσφαλμένα θεωρεί ότι οι νεοελληνικοί τύποι *μετριάζω*, *μιτριάζω* και το κυπριακό *μιτρίος* ανάγονται στο ρήμα *μετεωρίζω*, που βέβαια έχει και τη σημασία «αστείζομαι». Το συσχετισμό του νεοελληνικού *μετριάζω* (στη σημασία που είδαμε) με το αρχαίο *μετριάζω*, που εκτός από τις άλλες έχει και αυτή τη σημασία, τον έκαμε ο Κοραΐς ('Ατακτα Β' 247). Το συσχετισμό του Κοραΐ τον δέχτηκε ο Pernot στη μνημονευμένη μελέτη-του.

Β' 252. Δε βλέπω το λόγο να διορθωθεί το *μύγα εχάφτη* του *χφ* σε *μύγα* να *χάφτη*.

Β' 254. Σωστά το *χφ* παρέχει *δόδια* αντί του κοινότερου *δόντια*. Ο πληθ. δηλαδή της λέξης και σήμερα ακούεται *δόδια* στην Κρήτη. Πβ. *ανάδια* αντί *ανάνια*, *κουβεδιάζω* αντί *κουβεντιάζω*. Για την τροπή του *ντια* σε *δια* βλ. Χατζιδάκι, ΜΝΕ Β' 96 και Αθηνά 25, 1913, 294.

Β' 309. Περιττή εντελώς είναι η διόρθωση του *εδεπά* του *χφ* σε *'δεπά*. Βλ. Ε. Κριαρά, Λεξικό, λ. *εδεπά*.

Ιντ. β' 40. Το *κουρφέ* κατά τη διόρθωση του Σάθα αντί του *κουρφόν* του *χφ* πρέπει να γίνει δεκτό. Σημαίνει, όπως έχω παρατηρήσει (ΕΕΒΣ 9, 1932, 374). «χωρίς να το καταλάβει». Νομίζω ότι και το *γνωρίσω* του *χφ* πρέπει να διορθωθεί, όπως από παλαιότερα έχω προτείνει, σε *γυρίσω* (=μετατρέψω). Ότι πρόκειται για μεταστροφή του «λογισμού» φαίνεται και από όσα λέγονται πιο κάτω (ιντερμ. β' 79 - 80): *κάμε το θέλημά-μον / κι' ως ήσουνε βασίλισσα έλα στην κατοικιά-μον*.

Γ' 334. Η εκδότρια δέχτηκε παλαιότερη ατυχή-μου διόρθωση του *ως αρνάκι* του *χφ* σε *ωσά ρνάκι*. Ο Σάθας σωστά είχε διαβάσει και εκδώσει *ως αρνάκι*. Όπως ο τ. *ρνάκι*, έτσι και ο τ. *αρνάκι* του *ρνάκι* είναι αρκετά συνηθισμένος και σε κρητικά (Κατζ. Γ' 442, Δ' 262), καθώς και σε άλλα κείμενα.

Γ' 337. Εσφαλμένα ο Σάθας είχε διορθώσει τη λαϊκότερη γενική: *τον Τούρκο*

5. Βλ. Η. P e r n o t, Études de linguistique néo-hellénique, Γ' Textes et Lexicologie des parlers de Chio, Γ' 467 - 8, Παρίσι 1946.

6. Βλ. Α. Σ α κ ε λ λ α ρ ί ο υ, Τα Κυπριακά Β', λ. μητριάζω.

7. Lexicon der Archaismen, λ. μετεωρίζω.

σε του *Τούρκο* (έτσι εκδίδει και η *Martini*). Πρέπει να μείνει στην έκδοση ο ιδιοματικότερος τύπος της γενικής του *Τούρκο*, που τον παραδίδει το χφ.

Γ' 500. Πρέπει να σεβαστούμε τον παλαιότερο τύπο *κνρά*, που παρέχει το χφ, αντί του κοινότερου *κερά*, που εισάγει η εκδότρια.

Γ' 502. Ανάλογη είναι η περίπτωση του κοινότερου *καμιά*, που τον παρέχει και το χφ. Πρέπει να μείνει στην έκδοση, μολονότι ο συγγραφέας φυσικά δεν αγνοεί και μεταχειρίζεται και τους κρητικούς τύπους *κιανείς* και *μη-δεκιανείς*.

Στους στίχους Α'47, Β'278, ιντ. β'13, 14, 16, 40, 87, 88, κλπ., διαβάζομε στην έκδοση αντίστοιχα *κύρης-τη, προς τσι, θησαυρούς-τη, εδικούς-τη, άντρας-τη, άντρας-της, στανικώς-τη, θανάτός-τη* αντί εκείνων που υπάρχουν στο χειρόγραφο: *κύρη-τη, προ τσι, θησαυρού-τη, εδικού-τη, άντρα-τη, στανικό-τη, θανατό-τη*, που έχουν τη θέση-τους, γιατί οι συμπτωματικοί αυτοί τύποι είναι αποτέλεσμα της ανομοιώσης του τελικού -ς.

γ' Λεξιλογικά

Καταχωρίζω εδώ παρατηρήσεις-μου με αφετηρία 1. παρατηρήσεις της εκδότριας για τη γλώσσα (σελ. 54 - 61) και γενικότερα τη μορφή του κειμένου (σελ. 155 - 88) και 2. το «Λεξιλόγιο» της έκδοσης (σελ. 191 - 205). Μια γενικότερη όμως παρατήρηση θα είχε προηγουμένως, νομίζω, τη θέση-της. Είναι η ακόλουθη: Θα ήταν πρακτικότερο για τον αναγνώστη σημασίες ορισμένων λέξεων που σημειώνονται ή και αναπτύσσονται στο κεφάλαιο των «Σημειώσεων» να παρέχονταν στο «Λεξιλόγιο». (Προτιμότερο λ.χ. θεωρώ να υπήρχε Λεξιλόγιο για τις ξένες λέξεις του κειμένου παρά να ερμηνεύονται οι λέξεις αυτές στις Σημειώσεις: βλ. λ.χ. σελ. 169 στ. 99). Με τον τρόπο αυτόν θα αποφεύγονταν και ταυτολογίες όπως προκειμένου για τη λ. *πασάτες* (σελ. 179 και 199). Οι Σημειώσεις θα περιορίζονταν τότε σε παρατηρήσεις πραγματολογικές, κριτικές και ερμηνευτικές χωρίων, όχι λέξεων. Όμοια είναι η περίπτωση προκειμένου για τη λ. *σανιτάδες* (σελ. 180 και 205). Πάντως διαπίστωσή-μου είναι ότι οι «Σημειώσεις» στο κείμενο της έκδοσης (σελ. 155 - 88) και όσα λέγονται σχετικά με τη γλώσσα του κειμένου (σελ. 54 - 61), είναι γενικώς διαφωτιστικά. Όμως θα είχα αντιρρήσεις σε ορισμένες από τις διαπιστώσεις και παρατηρήσεις που κάνει η εκδότρια. Λ.χ. δεν ερμηνεύεται σωστά (σελ. 55) η ανάπτυξη ημιφώνου στη συνεκφορά *η γιαγάπη*. Νομίζει η εκδότρια ότι το φαινόμενο γίνεται «για να μην υπάρξει χασμωδία», όμως το φαινόμενο σωστά εξηγείται από το Γ. Ν. Χατζιδάκι⁸.

8. Περί της γλώσσας και της γραμματικής του Ερωτοκρίτου [Κ ο ρ ν ά ρ ο υ, Ερωτόκριτος, έκδ. Ξανθουδίδη, 1915, σελ. 459].

Το *κέρατο* του *κεράτου*, που κάπως απασχολεί την εκδότρια (σελ. 55), είναι τόσο κοινό σήμερα που κανένα δεν ξενίζει.

Επίσης παρατηρώ ότι οι τύποι *ήθελα μηνύσει*, *ήθελα αδειάσει* στα κρητικά κείμενα δε χρησιμοποιούνται σε θέση υπερσυντέλικου (σελ. 58), αλλά αορίστου. Για το θέμα έγραφα παλαιότερα⁹. Ο κανονικός υπερσυντέλικος στο κρητικό ιδίωμα σχηματίζεται με το βοηθητικό ρήμα *είχα* και τη μετοχή παρακειμένου.

Ακόμη, η έκφραση *δεν έχω πώς σου δώσει* (Α' 150) δεν είναι «απλή μετάφραση της ιταλικής (non so [ho] come darti)», μόλο που με διαταγμό διατυπώνεται από την εκδότρια (σελ. 60). Είναι λείψανο από σύνταξη με *απαρέμφοτο* (*δώσει=δώσειν*).

Σχετικά τώρα με το Λεξιλόγιο θα το ευχόταν κανείς πλουσιότερο σε λήμματα, ιδίως λήμματα της κοινής νεοελληνικής. Η παρουσία μόνο των καθαρώς ιδιοματικών λέξεων, και μάλιστα όχι όλων, δε δίνει στον αναγνώστη σαφέστερη εικόνα της γλωσσικής ποικιλίας στα εκφραστικά μέσα του συγγραφέα. Στην περίπτωση που το Λεξιλόγιο περιέχει ιδιοματικότερα μόνο στοιχεία κινδυνεύει ο αναγνώστης να νομίσει—έστω με κάποια τολμηρή-του σκέψη—ότι τα κοινότερα λείπουν από το κείμενο (περίπτωση *δοκιμάζω-δικιμάζω*). Το κοινότερο *δοκιμάζω* απαντά στο Α'76 και το δέχεται στην έκδοσή-της η Martini, δεν το αντικαθιστά με το συχνότερο στο κείμενο *δικιμάζω*, που απαντά στα χωρία Α'271, Β'250. Με την τακτική που ακολούθησε η εκδότρια παρέχεται γλωσσάριο και όχι λεξιλόγιο.

Επίσης σημειώνω ότι δεν αναγράφεται στο Λεξιλόγιο η παραπομπή Γ' 486, σχετική με τον τύπο *μηδεκιανένας*, που τον εισάγει η εκδότρια στο σημείο αυτό του κειμένου, μολονότι το χφ παρέχει τον κοινότερο τύπο *μηδεκανένα*. Αντίθετη τακτική ακολούθησε η εκδότρια για το *δοκιμάζω*.

Η ληματογράφηση ορισμένων λέξεων που καταχωρίζονται στο Λεξιλόγιο είναι εσφαλμένη. Ιδού παραδείγματα: Ο μέλλοντας *θε ν' αμόσου* (ιντ. β' 101) και η υποτακτική αορίστου *ας αμόσου* (ιντ. β' 109) δεν είναι του ρήματος *αμόνω*, όπως δέχεται η εκδότρια (σελ. 191), αλλά του *αμόνω*, που απαντά και ως *ομόνω* και *μόνω*. Επίσης αντί λήμματος *αναθυμώμαι* πρέπει να σημειωθεί λήμμα *αναθυμούμαι*. Το *φαράδες* (Β'254) πρέπει να ληματογραφηθεί στον πληθυντικό και να ερμηνευτεί «άσπρες τρίχες της κεφαλής». Επίσης τα *ανεγυριστικά* (τα) και *ανάκαρα* (τα) προτιμότερο είναι και αυτά να ληματογραφηθούν στον πληθυντικό, μολονότι, καθώς μας πληροφορεί το Ιστορικό Λεξικό, λ. *ανάκαρο*, η λέξη σε πολλές περιοχές ακούγεται και στον ενικό, όχι όμως στην Κρήτη.

9. «Γραμματικά και κριτικά εις το κρητικόν θέατρον», *Byzantinisch-neugriechische Jahrbücher* 12 (1936), 54 κε.

Κατά κανόνα η εκδότρια συγκεντρώνει στο κάθε λήμμα όλους τους τύπους της ίδιας λέξης (αυτό επιβάλλεται να γίνεται προκειμένου για συστηματικά λεξικά με παράλληλη ύπαρξη των απαραίτητων παραπεμπτικών λημμάτων). Όμως δεν παραπέμπει για τον κάθε τύπο χωριστά στο χωρίο όπου απαντά αυτός ο τύπος. Αναφέρω τις περιπτώσεις των λημμάτων: *απείς, απείτις* (λ. *απείς*), *απόκει, απόκεις* (λ. *απόκει*), *βρόχι, βροχός* (λ. *βρόχι*), *γοβερνάρω-γουβερνάρω*, κ.τ.ό. Εξαιρέση γίνεται για το *ἄδεκεί*, από το οποίο υπάρχει παραπομπή στο *εδεκεί*.

Το ερμηνευμα στο Λεξιλόγιο δε διατυπώνεται πάντα με τον καλύτερο τρόπο. Η σημασία λ.χ. του *αποχτυπώ*, Α' 220, «έχω καρδιοχτύπι», δεν είναι επιτυχημένη, γιατί στο χωρίο αυτό υποκείμενο είναι «η καρδιά» και όχι «ο άνθρωπος», όπως μας αφήνει να νοήσουμε το ερμηνευμα. Τη χρήση αυτή με υποκείμενο το «άνθρωπος» (ή ανάλογη λέξη) έχει το λήμμα στο Α'3.

Καμιά φορά η εκδότρια παρέχει ερμηνευμα που δεν ταιριάζει σε όλες τις περιπτώσεις. Συγκεκριμένα η λ. *σάλια* (τα) δε σημαίνει παντού «φλυαρίες, μικρολογίες», όπως σημειώνει η εκδότρια, αλλά στα χωρία Β' 86, 94 και Γ'478 έχει την κυριολεκτική-της σημασία.

Το επίθετο *δότομος* ερμηνεύεται επιρρηματικά: «σε ώρα γάμου». Το σωστό ερμηνευμα είναι: «που βρίσκεται σε ώρα γάμου». Ανάλογο σφάλμα γίνεται με αφορμή τη λ. *ψειρομασκάλα*.

Λείπουν από το Λεξιλόγιο λήμματα όπως *αληθοσύνη* (η) Γ'264, *αμόνω* (έγινε γι' αυτό λόγος πιο πάνω σελ. 81), *αποδεκί* Γ'63, *αποταχιάς* Β'323 (η τελευταία παραπομπή στο λήμμα *ταχιάς* είναι περιττή), *βαστώ* (=δέχομαι, συγκατανεύω· βλ. Κριαρά, Λεξικό, λ. *βαστώ* [Π] I 13), Γ' 203, 207, 211, *βενέτικος* Β' 332, *βρακολούρι* Β'309, *γδέχομαι* Β'236, 237, *γλυκοχαιρετιούμαι* Γ' 504 *γράτσια* Γ'114 (άτοπα η λέξη ερμηνεύεται στις Σημειώσεις), *δικιοσύνη* Γ' 263, *έχω* (γράμματα) Β' 138, *ζαφείρι* Γ'514, *θάμα* Β'329, *κορδέλα* Β'309, *κόρη* (η) (Α'154, όχι 153, όπως σημειώνεται· η παραπομπή άτοπα παρέχεται στο λήμμα *κορασά*), *κρίσιμο* Γ' 58, *λατίγκα* Γ' 123, *λιθάρι* (=πολύτιμος λίθος) Γ'514, *μπαίνω* (σε ορισμένη ηλικία) Β'257, *μουρδιάς* (ο) Α'82 (πλαστή λέξη από το ουσ. *μούρδα-φλυαρία*), *πλουταίνω* Γ'512, *ποθητή* (=ερωμένη) Α'33, *πολληώρα* Γ'286, *πράξη* Γ'119, 570, *σένα* μετά Γ' 503 και πολλ. αλλ., *σκούληκας* Γ' 412, Γ'444, *φέγγω* (=διακρίνομαι) Γ'518.

Στον κατάλογο των κύριων ονομάτων δεν έχουν τη θέση-τους τα ακόλουθα λήμματα: *μαλτέζικα* Α'261, *νησά* Γ'377 (γιατί αναγκαστικά ερμηνεύεται: «Κυκλάδες»), *σανιτάδες* Γ'81 και λείπουν τα *Κούμνα* και *Τουλουρού* (Β'75).

Μόλο που και εδώ ισχύει το «ο αναμάρτητος πρώτος τον λίθον βαλέτω», θεωρώ χρήσιμο για τον αναγνώστη να καταγράψω τυπογραφικά και άλλα αβλεπτήματα που βρήκα στο Λεξιλόγιο. Ξεκινώ από τα λήμματα και σημειώνω το εσφαλμένο και το σωστό.

ά διάγρ. ιντ. β'27, *αδιάκριτος* αντί Γ'316 γρ. 230, *άθρωπος* αντί Γ'55 γρ. Γ'50, *απορτάρω* αντί 258 γρ. 257, *αποταχιάς* πρόσθ. το λήμμα, *αργιώ* διάγρ. 519, *αρραβώνιαση* αντί 293 γρ. 294, *βάρδια* διάγρ. 290, *γρικό* διάγρ. Β'183, *δείχνω* διάγρ. 277, *δηγούμαι* διάγρ. 28, *δίμουρος* αντί 390 γρ. 380, *εδά* αντί 490 γρ. 494 (όμως τύπος 'δά), *εμπορεμένος* αντί 4 γρ. 14, *ζάλη* αντί 54 γρ. 58, *ζερός* αντί 204 γρ. 205, *ζήση* αντί 110 γρ. 120, *ήγου* αντί 329 γρ. 175, *θάμασμα* αντί 107 γρ. 106, *θωρώ* αντί 246 γρ. 245, *καθημερινό* γρ. *καθημερό*, *κακοδιαρμίστρα* αντί 380 γρ. 379, *κακορίζικος* αντί 286 γρ. 284, *κορασά* αντί Α'153 και Γ' 273 γρ. Α'45 και ιντ. α' 1, 8, 43, *κορόνα* αντί 49 γρ. 19, *λαβώνω* αντί 202 γρ. 206, *λιγοθυμιά* αντί 301 γρ. 311, *λοιπός* (το) αντί 548 γρ. 542, *λύπηση* αντί 207 γρ. 331, *μάλλιος* αντί β' γρ. Β', *μητρυνιάζω* (εσφαλμένη η ορθογράφηση, όπως είδαμε) γρ. «*μιτριγιάζω*» και αντί 168 γρ. 163, *μισέρ* αντί 457 γρ. 557, *μολογώ* αντί 483 γρ. 487, *ξειδιάλυση* αντί 255 γρ. 245, *ογιά* αντί 63 γρ. 64 και διάγρ. 352, *οφτός* αντί 214 γρ. 213, *παντόθε* διάγρ. Πρ. 17, *περίσσο* διάγρ. 312 και 327 και αντί 4 γρ. 14, *πετσί* διάγρ. Α' 280, *προβαίνω* διάγρ. 90, 145, *ριζικό* αντί 86 γρ. 83, *ροβέρσο* αντί 84 γρ. 34, *σαλιτισούνι* αντί 107 γρ. 117, *ταίρι* αντί 2 γρ. 3, *ταχιά* διάγρ. 323 (το *αποταχιάς* στο Β' 323), *χαιράμενος* αντί 410 γρ. 420, *χοίρος* αντί Β' 298 γρ. Γ' 212.

Σημειώνω ότι ορισμένες από τις εσφαλμένες παραπομπές του Λεξιλογίου οφείλονται ασφαλώς στο γεγονός ότι η εκδότρια είχε καταρτίσει το Λεξιλόγιο με τις παραπομπές-του πριν αποφασίσει τη μετατόπιση ορισμένων στίχων της Γ' πράξης και παρέλειψε μετά την απόφασή-της να κάμει τις επανορθώσεις που χρειαζόνταν στο Λεξιλόγιο.

E. ΚΡΙΑΡΑΣ

R É S U M É

OBSERVATIONS SUR L'ÉDITION DU "STATHIS" PAR LIDIA MARTINI

Partant de l'édition récente du "Stathis" (pièce dramatique crétoise, probablement de la fin du seizième siècle), l'auteur expose ses vues 1o) sur l'œuvre, sa chronologie et son auteur et 2o) sur le texte de la pièce et sa langue.

E. KRIARAS